

Μαριγώ Παπανικολάου

(Εκπαιδευτικός Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης)

Οι αξίες στο σχολικό εγχειρίδιο της Ιστορίας για την Δ' Δημοτικού***The values in the textbook of history for the fourth grade of elementary school*****Abstract**

The new textbooks of elementary school in Greece measure already ten years of use by students. During this time period the textbooks were subject of debate and intense reflection that resulted in the publication of a series of articles and scientific research that ushered, in principle, the significant diversity in relation to their previous as to how to approach teaching as well as to the ideological, value orientation. This interest is due to the fact that the textbooks are a key institution to teaching values. The present study aims to investigate this value orientation by following the method of content analysis.

The study is developed in two parts. The First Part, which includes the theoretical framework of the study, refers to the conceptual clarifications, the teaching of values, and the role of the school textbook and finally teaching and the school textbook of history. The Second Part, which includes the research part of the study, refers to research material, the problematic of the study, the methodology and the findings developed in quantitative and qualitative analysis. In the end presented conclusions and proposal of extending the teaching of values interdisciplinary and beyond using the textbook within the framework of intercultural education, where the equality of opportunities is promoted for all children, regardless of their individual and cultural differences.

Α΄ ΜΕΡΟΣ**Αξίες-Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις**

Οι αξίες σύμφωνα με ανθρωπολογικές θέσεις είναι στοιχεία που συντελούν στην περιστολή και τον έλεγχο των ενστίκτων, βοηθούν το άτομο στον προσανατολισμό του και το λυτρώνουν από την ανασφάλεια που αυτό νιώθει, όταν δε γνωρίζει τι είναι επιθυμητό, επιτρεπτό ή υποχρεωτικό ως συμπεριφορά από την ομάδα ή την κοινωνία της οποίας είναι μέλος (Gehlen, 1961: 45). Οι αξίες αφομοιώνονται στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, ενσωματώνονται στη συνείδηση της εξελισσόμενης προσωπικότητας και αποτελούν την πυξίδα στις στάσεις, στις προτιμήσεις και στους αξιολογικούς προσανατολισμούς της (Rudolph, 1959: 46).

Στην κοινωνιολογία η αξία ορίζεται ως «μία αντίληψη του επιθυμητού, ρητή ή εξυπακουόμενη, χαρακτηριστική του ατόμου ή της ομάδας, και η οποία επηρεάζει την επιλογή προτύπων μέσων και δράσεων που υπάρχουν στην κοινωνία» (Kluckhohn, 1951: 395). Παλαιότερα ο φιλοσοφικός κλάδος που ερευνά τις αξίες -στη σύγχρονη εποχή χρησιμοποιείται ο γενικότερος όρος αξιολογία ή φιλοσοφία των αξιών - ονομαζόταν ηθική. Η έννοια της ηθικής αναφέρεται στο σύστημα αξιολόγησης των

ανθρωπίνων πράξεων, δηλαδή τι είναι καλό ή κακό, χρήσιμο ή όχι, αποδεκτό ή κατακριτέο (Θεοδωρίδης, 1955: 86).

Η ηθική και οι αξίες είναι έννοιες ασαφείς και κανένας ορισμός τους δεν ικανοποιεί τους πάντες. Πολλοί ψυχολόγοι χωρίζουν την ηθικότητα σε δύο συσχετιζόμενες όψεις που πρότεινε ο φιλόσοφος Φίχτε, μία υποκειμενική και μία αντικειμενική. Η δεύτερη όψη είναι εκείνη που έχει ερευνηθεί πιο διεξοδικά από τους ψυχολόγους. Η ηθική συμπεριφορά που προωθείται από μια πολιτισμική ομάδα μπορεί να καθορίζεται ή όχι από κανόνες και αυτοί οι κανόνες μπορεί να στηρίζονται ή όχι σε νόμους, παρ' όλα αυτά όμως η συμπεριφορά αυτή θεωρείται από υπεύθυνα μέλη της κοινωνίας ότι αντιπροσωπεύει επιταγές σε θέματα διαγωγής και διαπροσωπικών σχέσεων. Οι επιταγές αυτές μπορεί να πηγάζουν από θρησκευτικά, φιλοσοφικά ή πολιτικά διδάγματα και κατά κανόνα έχουν επηρεάσει σημαντικά την ιστορική εξέλιξη της συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας (Fontana, 1995: 285).

Η λέξη αξία προέρχεται από την πολιτική οικονομία και επιβλήθηκε στη φιλοσοφική γλώσσα από τον Rudolf Hermann Lotze (1817-1881). Προγενέστερα, η φιλοσοφική γλώσσα χρησιμοποιούσε τους όρους «αγαθός» και «αγαθότητα» (*bonum*, *bonitas*). Τα αγαθά, πραγματικά ή ιδεατά, υλικά ή πνευματικά, είναι αγαθά γιατί περικλείουν κάποια αξία που γεννά μέσα μας κατάφαση και ικανοποίηση, ευάρεστο συναίσθημα ή επιθυμία και κινητοποίηση των βουλευτικών δυνάμεων, της προσωπικής ορμής προς αυτά (Θεοδώρου, 1982: 30-36).

Σε παλιές κλειστές κοινωνίες επικρατεί ένα συγκεκριμένο σύστημα αξιών, σύμφωνα με το οποίο ρυθμίζεται ο τρόπος ζωής και την συμπεριφορά του ατόμου και δεν επιτρέπεται με κανέναν τρόπο να διαμφισβητήσει κανείς την ισχύ του. Οι κοινωνίες αυτές χαρακτηρίζονται από στατικότητα και στασιμότητα και οποιαδήποτε αλλαγή ή πρόοδος και αν υπάρχει, είναι μηδαμινή. Αντίθετα οι νεότερες κοινωνίες είναι λίγο ή πολύ ανοιχτές, πλουραλιστικές και χαρακτηρίζονται από ποικιλία και αντιφατικότητα αξιών, γεγονός που οδηγεί σε εντάσεις κατά τη συζήτηση και αναζήτηση των κύριων σκοπών της κοινωνίας και άρα και της αγωγής. Ανάλογα με την ανοιχτότητά τους οι κοινωνίες αυτές επιτρέπουν στα άτομα ένα ευρύ φάσμα επιλογών σύμφωνα με τις οποίες ο καθένας διαμορφώνει τον δικό του τρόπο ζωής που επιθυμεί (Βρεττός & Καψάλης, 1999: 71).

Το βασικότερο χαρακτηριστικό των αξιών είναι η μεταβλητότητά τους. Αξίες και ιδέες που κυριαρχούν σε συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους, μπορούν να αλλάξουν θέση στην ιεραρχία ή μπορεί ακόμη και να αντικατασταθούν από άλλες, έχοντας ολοκληρώσει μία αποστολή (Martian, 2010: 150-166). Με αυτήν την έννοια οι αξίες είναι σχετικές τόσο στο χώρο, όσο και στον χρόνο. Συναρτώνται πάντα με ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο, συνεπώς η σταθερότητά τους είναι σχετική.

Η διδασκαλία των αξιών

Αν για την πρωτογενή κοινωνικοποίηση η οικογένεια παίζει πρωταρχικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής συμπεριφοράς του ατόμου, στη δευτερογενή κοινωνικοποίηση του, θεωρείται εξίσου σημαντικός ο ρόλος του σχολείου. Επιδίωξη του είναι σε συνδυασμό με τη μετάδοση γνώσεων οι μαθητές να αφομοιώσουν και να υιοθετήσουν το ισχύον αξιολογικό σύστημα, τρόπους συμπεριφοράς που είναι

κοινωνικά αποδεκτοί και τον τρόπο ζωής των συνανθρώπων τους (Ξωχέλλης, 1981: 15-22).

Διαχρονικά οι σκοποί της εκπαίδευσης διακρίνονται σε μορφωτικούς, όπως είναι η καλλιέργεια της γνωστικής ικανότητας, της αυτογνωσίας, της υπευθυνότητας και της ηθικότητας του μαθητή, σε κοινωνικού, όπως η κατανόηση κοινωνικών σχέσεων, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων συμμετοχή στα κοινά και προσφορά στο κοινωνικό σύνολο, αλλά και σε πολιτικούς, όπως η εκμάθηση της γλώσσας και της ιστορίας της χώρας, γνωριμία με την πολιτιστική της παράδοση (Τριλιανός, 2004: 129).

Ένα από τα παιδαγωγικά ιδεώδη που διαμορφώθηκαν στην ευρωπαϊκή ιστορία, είναι και το ανθρωπιστικό ιδεώδες. Σύμφωνα με αυτό ο άνθρωπος πρέπει μέσω της αγωγής, δηλαδή με την αφομοίωση των πολιτιστικών αξιών, να διαμορφωθεί σε αυτοδύναμη προσωπικότητα, όπως συνέβη στην αρχαία Ελλάδα (Βρεττός & Καψάλης, 1999: 70).

Το σχολείο δεν αποτελεί ένα χώρο αξιολογικά ουδέτερο. Η αξιοποίηση των αξιολογικών μηνυμάτων απαιτεί ιδιαίτερο χειρισμό. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται να αποτελέσουν αφορμή για ηθικοδιδασκισμό και κατήχηση. Το έργο του εκπαιδευτικού περιορίζεται στην επισήμανση των αξιολογικών προβληματισμών και στη χρησιμοποίησή τους ως ερεθισμάτων για σχετικές συζητήσεις. Άρα, για να συμβάλουν οι αξίες στην επίτευξη του μορφωτικού σκοπού, ιδιαίτερη σημασία έχει και ο τρόπος με τον οποίο θα αξιοποιηθούν μέσα στα πλαίσια της διδασκαλίας. Ακόμα και δογματικές αξιολογικές κρίσεις και ηθικολογίες με τον κατάλληλο παιδαγωγικό χειρισμό από τον εκπαιδευτικό μπορούν να αποτρέψουν τον δογματισμό, αν αποφευχθεί η υπερβολή και το κήρυγμα. Σε τελική ανάλυση, το πρόβλημα της διδακτικής προσέγγισης των αξιών εμπίπτει στο βαθμό της δημοκρατικής συνείδησης και ευαισθησίας του εκπαιδευτικού (Άχλης, 1996: 502) και στις μεθόδους διδασκαλίας που θα ακολουθήσει. Η επικοινωνιακή μέθοδος αποτελεί μία σύγχρονη πρόταση διδασκαλίας των αξιών. Η επικοινωνία είναι μία σύνθετη λειτουργία, η οποία συναντάται στο σχολικό περιβάλλον. Σύμφωνα με αυτή *«τόσο ο πομπός, όσο και ο δέκτης των μηνυμάτων συνυπάρχουν, συγχρονίζονται, συμμετέχουν, ενδιαφέρονται και προσδοκούν την αμεσότητα στο γνωστικό και αξιακό τομέα»* (Παπάς, χ.χ.: 347).

Ο ρόλος του σχολικού εγχειριδίου

Οι πηγές της παρούσας εργασίας, οδηγούν στη διαπίστωση ότι *«ως σχολικά εγχειρίδια ορίζονται όλα τα βιβλία, με αποκλειόμενα τα περιοδικά, τα οποία άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση»* (Choppin, 1993: 9).

Αναμφισβήτητα, ο ρόλος του σχολικού εγχειριδίου είναι διττός και σημαντικός. Ο αρχικός χαρακτήρας του είναι θεσμικός γιατί είναι ίσως το μοναδικό μέσο διδασκαλίας που χρησιμοποιήθηκε στη διάρκεια του χρόνου ως βασικό διδακτικό υλικό (Άχλης, 1996: 68). Αυτό σημαίνει ότι το εκάστοτε σχολικό πρόγραμμα ή σχολική διαδικασία είχε ως βάση της ένα σύνολο βιβλίων, τα οποία αποτελούσαν τον άξονα γύρω από τον οποίο κινιόταν η εκπαίδευση.

Η θεσμικότητα του ρόλου του σχολικού εγχειριδίου ενισχύεται από τα εξής:

α) Οριοθετεί την εργασία και το περιεχόμενό της (Δημάση, 2002: 55· Δημάση, 2004: 8).

β) Είναι η σημαντικότερη πηγή πληροφοριών για τους διδασκόμενους και τους διδάσκοντες (Άχλης, 1996: 67· Δημάση, 2004: 8).

γ) Είναι το κυριότερο μέσο για την πραγμάτωση των προθέσεων του προγράμματος σπουδών και της άτυπης εμφάνισης του αναλυτικού προγράμματος στην τάξη. (Καψάλης & Βρεττός, 1991: 32· Δημάση, 2004: 8).

δ) Το σχολικό εγχειρίδιο δεν περιλαμβάνει μόνο γνώση αποδεκτή και έγκριτη, κατά την άποψη όσων την επέλεξαν, αλλά έχει και χρηστική αξία (Δημάση, 2004: 8).

Από την άλλη πλευρά, λαμβάνουμε υπόψη μας και την κοινωνική διάσταση του ρόλου του σχολικού εγχειριδίου. Το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί ένα βασικό εργαλείο με το οποίο πραγματοποιείται η διαδικασία κοινωνικοποίησης, εφόσον αυτή ανατίθεται στις σύγχρονες κοινωνίες στο σχολείο. Ως κοινωνικό προϊόν δεν μπορεί να είναι αξιολογικά ουδέτερο. Τα σχολικά βιβλία είναι φορείς ιδεολογίας (Φραγκουδάκη, 1978: 11-13· Ανθογαλίδου, 1989: 31-40). Ο ρόλος του σχολείου δεν περιορίζεται μόνο στη μετάδοση των βασικών γνώσεων και στην απόκτηση δεξιοτήτων, τα οποία είναι χρήσιμα για την κοινωνική ένταξη και επαγγελματική σταδιοδρομία του ατόμου, αλλά επιτελεί και μία ουσιαστικότερη λειτουργία: *«Συμβάλλει στην προώθηση της κοινωνικής συνοχής, παίζει δηλαδή ένα ρόλο ενοποιητικό με τη μεταβίβαση κοινών αξιών, κανόνων, πίστσεων και πεποιθήσεων στα υποκοινωνικοποίηση νεαρά μέλη της κοινωνίας. Ένα τμήμα αυτής της «συλλογικής συνείδησης» που μεταβιβάζει, συντελεί στη συγκρότηση του «πολιτικού εαυτού» του υποκειμένου. Η επιλογή επομένως της διδακτέας ύλης γίνεται με γνώμονα τις ιδιαίτερες συνθήκες μιας συγκεκριμένης κοινωνίας και προπάντων με γνώμονα την αντίληψη που επικρατεί σχετικά με τη θέση του κοινωνικού υποκειμένου στο κοινωνικο-πολιτικό γίγνεσθαι, καθώς και τη γενικότερη κοσμοαντίληψη»* (Νόβα-Καλτσούνη, 1996: 278).

Τα σχολικά εγχειρίδια ως μέσα κοινωνικοποίησης και ως φορείς του κρυφού αναλυτικού προγράμματος, περιέχουν ιδεολογικά μηνύματα. Αυτά τα μηνύματα, τα οποία δηλώνονται άμεσα ή έμμεσα, έχουν ως στόχο να κοινωνικοποιήσουν (Apple, 1993: 41) τα παιδιά όλων των κοινωνικών τάξεων καλλιεργώντας αρχές και τρόπους συμπεριφοράς, ντυμένους με την κυρίαρχη ιδεολογία (Αλτουσέρ, 1983: 85).

Οι λειτουργίες του σχολικού εγχειριδίου ασκούνται όχι μόνο με τα κείμενα που υπάρχουν αλλά και με το εποπτικό υλικό, όπως με τις φωτογραφίες και τα σκίτσα. Η εικόνα αποτελεί ένα μέσο με το οποίο μεταφέρονται μηνύματα στο μαθητή και όπως συμβαίνει και με οποιοδήποτε άλλο μέσο, ο μαθητής πρέπει να έχει την ικανότητα να αποκωδικοποιεί το συμβολικό σύστημα της εικόνας, να αναγνώσει το μήνυμα, όπως με την ανάγνωση ενός κειμένου αποκωδικοποιεί το σύστημα της γραπτής γλώσσας για να κατανοήσει το περιεχόμενό του (Καψάλης & Χαραλάμπους 1995: 160). Η σχέση, λοιπόν, εικόνας-κειμένου ενεργοποιεί τον μαθητή να αυτενεργεί και να αναζητάει από μόνος του να «ξεκλειδώσει» το κείμενο. Μία εικόνα είναι χρήσιμη όταν υποστηρίζει το κείμενο και όχι όταν απορροφά την προσοχή του μαθητή ως μεμονωμένη οντότητα ή αντιφατική με το κείμενο (Κανταρτζή, 2002: 213).

Η διδασκαλία και το σχολικό εγχειρίδιο της Ιστορίας

Το σχολείο αποτελεί τον κατ' εξοχήν κοινωνικό θεσμό, μέσα από τον οποίο μαζί με τη μετάδοση γνώσεων καλλιεργείται και αναπαράγεται η εθνική ταυτότητα των νέων γενεών. Στα σύγχρονα έθνη-κράτη το σχολείο εξασφαλίζει τη συγκρότηση, την

εδραίωση και την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας. Η διδασκαλία της ιστορίας, της γλώσσας και της γεωγραφίας αποτελεί ουσιαστικό παράγοντα σε αυτή τη διαδικασία. Σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό θεσμό, η γλώσσα, η ιστορία και η γεωγραφία είναι τα μαθήματα μέσα από τα οποία αποκτάται η πεποίθηση στην πολιτισμική ομοιογένεια του έθνους (Φραγκουδάκη & Δραγώνα, 1997: 344-400).

Όπως παλιότερα έτσι και σήμερα, το σημαντικότερο μέλημα κάθε πολιτείας είναι να συμβάλει μέσα από την επιλογή της ύλης στη σφυρηλάτηση μιας ιδιαίτερης σχέσης του παιδιού με την έννοια της πατρίδας. Η σχέση αυτή θα κυριαρχείται από θαυμασμό, αγάπη, υπερηφάνεια και προπάντων αυτοθυσία και ετοιμότητα να μιμηθεί τις ηρωικές πράξεις των προγόνων του, να υπερασπιστεί τη «δόξα» και την «τιμή» της πατρίδας, η οποία πατρίδα το παιδί μαθαίνει πως δεν έχει τίποτε το κοινό με τις άλλες ξένες πατρίδες, αλλά είναι ενδοξότερη και ανώτερη, γιατί τα μέλη της εθνικής του ομάδας έχουν ιδιαίτερες ικανότητες, σπάνιες αρετές, αξίες να τις μιμηθεί κανείς και να θυσιαστεί γι' αυτές (Νόβα-Καλτσούνη, 1996: 278).

Ο σχολικός θεσμός μέσω των αναλυτικών προγραμμάτων, των σχολικών εγχειριδίων, των σχολικών κοινοτήτων, του τρόπου άσκησης διοίκησης, της προσωπικότητας των εκπαιδευτικών, της σχολικής ενδυμασίας, κ.λπ. επιδρά στη διαμόρφωση των πολιτικών στάσεων, ιδεών και αξιών, καθώς και στην πολιτική συμπεριφορά των μαθητών/τριών με τρόπο ρητό ή άρρητο, προγραμματισμένο ή/και απρογραμματιστό (Φραγκουδάκη, 1978: 179-95).

Τα διδακτικά βιβλία, σύμφωνα με το νόμο, γράφονται με βάση τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών. Επομένως, θα πρέπει να είναι συμβατά με το σκοπό, τους στόχους, τα περιεχόμενα και τις μεθοδολογικές υποδείξεις των προγραμμάτων αυτών. Ο γενικός σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας «είναι η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης και της ιστορικής συνείδησης. Η ανάπτυξη ιστορικής σκέψης αφορά την κατανόηση των ιστορικών γεγονότων μέσα από την εξέταση αιτίων και αποτελεσμάτων, ενώ η καλλιέργεια ιστορικής συνείδησης αφορά την κατανόηση της συμπεριφοράς των ανθρώπων σε συγκεκριμένες καταστάσεις και τη διαμόρφωση αξιών και στάσεων που οδηγούν στην εκδήλωση υπεύθυνης συμπεριφοράς στο παρόν και το μέλλον» (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2003: 184).

Στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο, σύμφωνα με το βιβλίο του δασκάλου της Ιστορίας της Δ' Δημοτικού, ο σκοπός του μαθήματος της ιστορίας είναι η γνωριμία του μαθητή με το αξιομνημόνευτο παρελθόν. Η διδασκαλία της Ιστορίας στοχεύει «στη μετάδοση γνώσεων, η δημιουργική αφομοίωση των οποίων βοηθάει τον νέο να αποκτήσει αυτογνωσία και να αντιμετωπίσει επιτυχώς επιδράσεις αλλοτριωτικού χαρακτήρα του κοινωνικού βίου». Η ένταξη της Ιστορίας στους παιδευτικούς στόχους φιλοδοξεί «να καταστήσει τους νέους αντικειμενικούς κριτές της κοινωνικής πραγματικότητας και παραγωγικούς πολίτες. Η απόκτηση ιστορικής συνείδησης εναρμονίζει τις αποκλίσεις, συνθέτει τις αξίες και προάγει την ποιότητα της κοινωνικής ζωής» (Κατσουλάκος, Κατσάρου, Λένα, Καρυώτη, 2006: 9).

Β' ΜΕΡΟΣ

Τα τυπικά χαρακτηριστικά του εγχειριδίου της Ιστορίας

Το εγχειρίδιο Ιστορίας της Δ' Δημοτικού, Στα Αρχαία Χρόνια, εκδόθηκε το 2006 από τον Ο.Ε.Δ.Β.

Συγγραφείς:

Θεόδωρος Κατσουλάκος, Εκπαιδευτικός Δ.Ε.
 Χριστίνα Κατσάρου, Εκπαιδευτικός Π.Ε.
 Μαρία Λένα, Εκπαιδευτικός Δ.Ε.
 Ιφιγένεια Καρυώτη, Εκπαιδευτικός Π.Ε.
 Εικονογράφηση:
 Βικτώρια Γιουλβανίδου

Προβληματική Μελέτης - Μεθοδολογία

Οι αξίες που υιοθετούν οι μαθητές της Δ' Δημοτικού μέσα από το εγχειρίδιο, αποτελούν την προβληματική μελέτης της παρούσας εργασίας. Στόχος της είναι το περιεχόμενο του συστήματος αξιών και η ιεράρχησή τους. Η μέθοδος έρευνας που ακολουθήθηκε είναι αυτή της Ανάλυσης Περιεχομένου. Επίσης η παρούσα εργασία επιχειρεί να ερμηνεύσει τα ποσοτικά δεδομένα που εντοπίζονται κατά την έρευνα.

Η διαδικασία που ακολουθήθηκε για την εφαρμογή της ανάλυσης περιεχομένου, ήταν:

Καθορισμός και παρουσίαση του υλικού: Μελετήθηκε το εγχειρίδιο διδασκαλίας της Ιστορίας του μαθητή της Δ' Δημοτικού, «Στα αρχαία χρόνια».

Δειγματοληψία: Μετά τον καθορισμό του θέματος καθορίστηκαν οι σχετικές πηγές. Από αυτές μελετήθηκαν ένα σημαντικό μέρος τους.

Αποδελτίωση του υλικού: Καταγράφηκαν 172 δελτία συνολικά. Σε αυτό το στάδιο καθορίστηκαν οι μονάδες της έρευνας οι οποίες είναι: το κείμενο (περιλαμβάνει όποια αναφορά αποτελεί ολόκληρο κείμενο), η πρόταση (μικρότερη αναφορά από το κείμενο και μεγαλύτερη από τη λέξη η οποία αποτελεί μήνυμα), η λέξη (μονολεκτική αναφορά που ερμηνεύεται ως φορέας αξιολογικού μηνύματος) και η εικόνα (οτιδήποτε καταγράφεται στην εικονογράφηση του εγχειριδίου-σκίτσα, φωτογραφίες, κ.ά.).

Κωδικοποίηση: Τα ευρήματα ομαδοποιήθηκαν και οδήγησαν στην κατηγοριοποίηση. Το σύστημα που ακολουθήθηκε στην έρευνα δεν καθορίστηκε συστηματικά εκ των προτέρων αλλά από τη μελέτη του ερευνώμενου υλικού.

Ανάλυση: Σύμφωνα με την υπόθεση της έρευνας, στο τελευταίο αυτό στάδιο πραγματοποιήθηκε η ποσοτική και ποιοτική ερμηνεία των ευρημάτων.

Τα ευρήματα

Κατά την κατηγοριοποίηση για τον εντοπισμό των αξιών που περιέχονται στα υπό μελέτη εγχειρίδια, προέκυψαν οι εξής θεματικές κατηγορίες:

Πίνακας κατάταξης αξιών

Αξία	Σύνολο αναφορών	Ποσοστό
Τέχνη	51	30%
Θρησκεία	25	14%
Αγάπη για την πατρίδα	20	12%
Πολιτισμός	19	11%

Δημοκρατία	10	6%
Ομοψυχία	10	6%
Ελευθερία	7	4%
Ειρήνη	7	4%
Εμπόριο	7	4%
Άθληση	6	3%
Διάφορα	10	6%
Σύνολο	172	100%

Ο παραπάνω πίνακας παρουσιάζει το σύστημα αξιών που συγκροτείται από την ποσοτική ανάλυση του περιεχομένου του εγχειριδίου του μαθήματος της Ιστορίας της Δ' τάξης του Δημοτικού. Τα ποσοτικά δεδομένα του πίνακα μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα:

Η αξία της Τέχνης κατέχει την πρώτη θέση στις αναφορές του εγχειριδίου με ποσοστό 34%. Η πλειονότητα από τις 51 αναφορές εμφανίζεται σε εικόνα (47 αναφορές) και ελάχιστες σε κείμενο (4 αναφορές). Η ύπαρξη ελάχιστων κειμενικών αναφορών συγκριτικά με τον μεγάλο αριθμό εικόνων δε σημαίνει πως περιορίζεται η μεταβίβαση της αξίας της Τέχνης, διότι στα πλαίσια του οπτικού γραμματισμού ο μαθητής κατέχει «ένα ρόλο σε τρεις κατευθύνσεις: το παιδί θεατής, το παιδί κριτικός και το παιδί παραγωγός εικόνων» (Γρόσδος, 2008: 19). Η γλυπτική είναι η μορφή τέχνης που εντοπίζεται συχνότερα στις σελίδες του . Αγάλματα και άλλα γλυπτά όλων των ιστορικών περιόδων που πραγματεύεται το εγχειρίδιο εικονίζονται σχεδόν σε όλες τις σελίδες. Αρκετές αναφορές σημειώνονται οι οποίες αφορούν και στην αγγειοπλαστική. Λιγότερες αναφορές καταγράφονται οι οποίες αφορούν στην τέχνη του Θεάτρου και ελάχιστες αυτές που αφορούν σε ψηφιδωτά και σε άλλες μορφές Τέχνης. Αν και εντοπίζονται λίγες αναφορές στο αρχαίο θέατρο, αυτές προωθούν την αξία του: « Όλοι σηκώνονται πολύ πρωί, για να μπορέσουν να πιάσουν μια καλή θέση, αφού οι πιο πολλοί πολίτες της πόλης θα είναι εκεί» (Δ168: 127). Επίσης, δίνεται η ευκαιρία στους μαθητές να γνωρίσουν αρχαίους ποιητές και τα έργα τους, όπως τις «Ορνίθες» του Αριστοφάνη (Δ119: 76).

Η αξία της Θρησκείας ακολουθεί στον πίνακα ποσοτικής ανάλυσης καθώς εντοπίζονται 25 αναφορές καταλαμβάνοντας το 14% επί του συνόλου. Οι δώδεκα Θεοί του Ολύμπου με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, οι αρχαίοι ναοί, ο τρόπος λατρείας τους από Αρχαίους Έλληνες και γενικότερα η φιλοσοφία της αρχαίας θρησκείας αποτελούν θέματα που πραγματεύεται το εγχειρίδιο: «Οι Έλληνες πίστευαν στους δώδεκα θεούς, τους οποίους φαντάζονταν ότι κατοικούσαν στον Όλυμπο» (Δ14: 11). Μέσα σε κείμενα αλλά και στην εικονογράφηση του εντοπίζονται αναφορές στην θρησκευτική ζωή των ανθρώπων των ιστορικών περιόδων που μελετούνται στην Δ' τάξη. Έτσι, για παράδειγμα στην αρχαϊκή εποχή οι ναοί αποτελούσαν σημαντικά έργα αρχιτεκτονικής τέχνης και της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων: «Οι πόλεις στολίστηκαν με λαμπρά κτίρια. Τη μεγαλύτερη εντύπωση έκαναν οι ναοί, με τους οποίους οι άνθρωποι θέλησαν να τιμήσουν τους Θεούς» (Δ51: 27). Αρκετές αναφορές εντοπίζονται και για τον σημαντικό ρόλο που έπαιζαν τα μαντεία: «Η πόλη ρωτούσε

το μαντείο των Δελφών για το κατάλληλο μέρος όπου θα γινόταν η εγκατάσταση» (Δ38: 18). Αξιοσημείωτη θεωρούμε την αναφορά μέσα από την οποία φαίνεται μία δημοκρατική διάθεση των Αθηναίων πολιτών προς τους μέτοικους στα χρόνια του Περικλή, αφού τους δίνεται το δικαίωμα της ανεξιθρησκίας: «Ήταν απόλυτα ελεύθεροι να λατρεύουν τους Θεούς τους» (Δ106: 68).

Η αξία της *Αγάπης για την Πατρίδα* κατέχει την τρίτη θέση στο αξιακό σύστημα του υπό μελέτη εγχειρίδιου με 20 αναφορές και ποσοστό 13%. Άμεσα η ιστορία του Οδυσσέα καλλιεργεί στους μαθητές την αγάπη προς την πατρίδα: «*Η Οδύσσεια έχει ως θέμα της τις περιπέτειες που πέρασε ο Οδυσσέας στην προσπάθειά του να γυρίσει στην αγαπημένη του πατρίδα, την Ιθάκη*» (Δ16: 11). Το ίδιο συμβαίνει και με την παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων κατά την περίοδο των αποικιών: «*Με δάκρυα στα μάτια οι άποικοι αναχωρούσαν για τη νέα πατρίδα*» (Δ39: 19). Η γνωστή σε όλους φράση των Σπαρτιατών «*Η ταν ή επί τας*» (Δ64: 37) και η φράση του Λεωνίδα προς τους Πέρσες «*Μολών λαβέ*» (Δ86: 54), ενισχύουν της αξία της πατρίδας τόσο που αξίζει να πεθάνει κανείς γι αυτή. Προς την ίδια κατεύθυνση, η εξιστόρηση των περσικών πολέμων, αναδεικνύει την αγάπη για την πατρίδα ως πανανθρώπινη αξία: «*Μόλις δόθηκε το σύνθημα, οι Αθηναίοι όρμησαν τρέχοντας εναντίων των Περσών*» (Δ83: 52). Στα πλαίσια της αγάπης για την πατρίδα καταγράφονται αναφορές σχετικές με τον ηρωισμό που χαρακτηρίζει πολλούς Έλληνες που αγωνίστηκαν και υπερασπίστηκαν μέχρι θανάτου για την πατρίδα. Τέτοιου είδους ηρωισμό έδειξαν ο Λεωνίδας με τους τριακόσιους, όταν μάχονταν κατά των Περσών στη μάχη των Θερμοπυλών: «*Εμειναν επτακόσιοι Θεσπείς και τριακόσιοι Σπαρτιάτες*» (Δ87: 54). Οι ήρωες συνεχίζουν να πολεμούν και χωρίς όπλα: «*Σ' αυτό το μέρος έδωσαν μάχες με τα μαχαίρια, που τους είχαν απομείνει, αλλά και με τα χέρια και με τα δόντια*» (Δ89: 55). Οι ήρωες τιμούνται από τις νεότερες γενεές και γι αυτό όταν ο Μ. Αλέξανδρος έφτασε στην Τροία: «*...τίμησε ξεχωριστά τον Αχιλλέα*» (Δ149: 98) και γι αυτό «*Τα κατορθώματα των πολεμιστών έγιναν τραγούδια, που τα τραγουδούσαν οι ραψωδοί στις γιορτές και στα πανηγύρια*» (Δ15: 11). Από την πρώτη σελίδα γνωριμίας με το εγχειρίδιο δίνεται η ευκαιρία στον μαθητή να νιώσει περηφάνια για τα κατορθώματα των προγόνων του: «*Συντροφιά σου θα έχεις πολεμιστές, καλλιτέχνες, ποιητές, ιστορικούς, που με τους αγώνες και τα έργα τους έκαναν τη χώρα μας ονομαστή. Για όλα αυτά θα νιώσεις περηφάνια και θα θελήσεις αργότερα να μάθεις περισσότερα*» (Δ1: 5). Η αγάπη για τους προγόνους και τη σημασία της κοινής καταγωγής τονίζεται έντονα στο εγχειρίδιο και αυτό φαίνεται με την ύπαρξη σχετικών αναφορών όπως για παράδειγμα: «*Παρά το γεγονός ότι οι Έλληνες ζούσαν διασκορπισμένοι σε πολλά μέρη, είχαν συνείδηση της κοινής τους καταγωγής και με διάφορες εκδηλώσεις (Ολυμπιακοί αγώνες, ίδρυση Αμφικτιονιών κ.ά.) διατηρούσαν μεταξύ τους δεσμούς*» (Δ73: 45). Η ίδια αξία εντοπίζεται και κατά τη διάρκεια της εξιστόρησης της καταστροφής της Μιλήτου: «*Η καταστροφή της Μιλήτου προκάλεσε μεγάλη λύπη στην Ελλάδα, πιο πολύ όμως στην Αθήνα. Οι Αθηναίοι που ήταν Ίωνες το πήραν βαριά*» (Δ78: 47).

Στην τέταρτη θέση με 19 αναφορές και ποσοστό 11% τοποθετείται στο αξιακό σύστημα του εγχειρίδιου ο *αρχαιοελληνικός πολιτισμός* ως αξία. Ο Όμηρος ο οποίος εικονίζεται (Δ25: 13), αλλά και τα έπη του, η Ιλιάδα και η Οδύσσεια (Δ13: 11), αποτελούν μέρος της διδακτέας ύλης για τους μαθητές της συγκεκριμένης τάξης. Η διδακτική και η λυρική ποίηση (Δ55: 30), έχουν και αυτές τη θέση τους στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά. Μέσα από γιορτές και πανηγύρια (Δ156: 114) και μέσα από περιγραφές της καθημερινής ζωής, αναδεικνύονται πολιτιστικά στοιχεία

που αποτελούν τις ρίζες του ελληνικού πολιτισμού: «Όλες τότε οι οικογένειες χρησιμοποιούσαν διάφορα αγγεία για τις καθημερινές τους ανάγκες. Σ' αυτά αποθήκευαν λάδι, κρασί και άλλα και άλλα προϊόντα» (Δ26: 14). Η συνεισφορά των αρχαίων Ελλήνων στον πολιτισμό, η γνώση της οποίας δίνει την ευκαιρία στους μαθητές να αισθανθούν περηφάνια και αποτελεί ταυτόχρονα ένα πρότυπο κοινωνικής συμπεριφοράς, εντοπίζεται συχνά όπως για παράδειγμα ο Μ. Αλέξανδρος λέει σ' ένα λόγο του στους Μακεδόνες: «Ο Φίλιππος σας βρήκε νομάδες και φτωχούς ... Σας έκανε κατοίκους των πόλεων και ανθρώπους πολιτισμένους με την προσφορά σωστών νόμων και συνηθειών» (Δ147: 97). Από τις 19 αναφορές σχετικές με την αξία του πολιτισμού, οι 6 από αυτές προβάλλουν έργα πολιτισμού, ενώ οι υπόλοιπες 13 αναδεικνύουν την πολυπολιτισμικότητα: «Οι άνθρωποι ακόμη και σήμερα εγκαταλείπουν έναν χώρο, όταν κινδυνεύουν ή όταν θέλουν να ζήσουν καλύτερα» (Δ2: 6). Η πολυπολιτισμικότητα δεν αποτελεί χαρακτηριστικό της σύγχρονης κοινωνίας, αλλά πολλών κοινωνιών από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας: «Η μετανάστευση δε γινόταν με τρόπο οργανωμένο. Άλλοι έφευγαν γιατί δεν ένιωθαν πια ασφάλεια και άλλοι για να βρουν καλύτερη τύχη» (Δ6: 9). Στον ελληνικό χώρο πραγματοποιήθηκαν σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμών, οι οποίες έφεραν ανακατατάξεις: «Οι μετακινήσεις στον ελληνικό χώρο έφεραν πολλές αλλαγές στη ζωή των Ελλήνων» (Δ36: 17). Αναφέρεται επίσης: «Η χώρα που σήμερα ονομάζεται Ελλάδα πολύ παλιά δεν είχε μόνιμους κατοίκους. Οι μετακινήσεις τότε ήταν συχνές. Οι κάτοικοι πιέζονταν από άλλα νεότερα φύλα και έφευγαν εύκολα από τις περιοχές που έμεναν» (Δ3: 7). Η αλληλεπίδραση των πολιτισμών παρουσιάζεται στο εγχειρίδιο περισσότερο ως εποικοδομητική κοινωνική συμπεριφορά παρά ως προβληματική: «Το κράτος της Συρίας, που ίδρυσε ο Σέλευκος, υπήρξε το μεγαλύτερο απ' όλα την εποχή αυτή. Σ' αυτό ζούσαν πολλοί λαοί που ο καθένας είχε διαφορετικές συνήθειες» (Δ154: 108). Η συνύπαρξη επομένως διαφορετικών πολιτισμών, ωθεί στην κοινωνική πρόοδο εφόσον οι πολιτισμικές διαφορές δεν μετατρέπονται σε εμπόδια: «Οι γλωσσικές διαφορές που υπήρχαν από περιοχή σε περιοχή ποτέ δεν εμπόδισαν τους Έλληνες να επικοινωνούν και να συνεννοούνται μεταξύ τους» (Δ169: 129). Η επαφή των Ελλήνων με άλλους πολιτισμούς αποδείχθηκε πολύ δημιουργική, διότι εκεί οφείλεται το σημερινό ελληνικό αλφάβητο: «Ήρθαν σε επαφή με έναν άλλον λαό, τους Φοίνικες, από τους οποίους πήραν το αλφάβητο» (Δ33: 15). Η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού σε όλο τον κόσμο πραγματοποιήθηκε επειδή δέχτηκε και ανατολίτικα στοιχεία: «Ο ελληνικός πολιτισμός, έχοντας πάρει στοιχεία και από την Ανατολή, διαδόθηκε σε ολόκληρο τον τότε γνωστό κόσμο» (Δ158: 115). Η διαχείριση της πολυπολιτισμικότητας, όπως έμμεσα προτείνεται από τη συγγραφική ομάδα, στηρίζεται στις αρχές της διαπολιτισμικότητας. Ο κάθε πολιτισμός δέχεται στοιχεία από ένα άλλον αλλά κρατά χαρακτηριστικά του τις παραδόσεις του: «Οι Έλληνες στις νέες πατρίδες ήρθαν σε επαφή με τους άλλους λαούς και γνώρισαν τον τρόπο ζωής τους. Κράτησαν όμως τις παλιές τους συνήθειες» (Δ7: 9). Η συνύπαρξη των πολιτισμών δεν πραγματοποιείται πάντα εύκολα. Η πρώτη επαφή των λαών συνήθως γινόταν με πόλεμο. Όπως εικονίζεται σε ένα αγγείο που δείχνει την προσπάθεια αποίκων να κατέβουν από το πλοίο (Δ12: 10), η εγκατάσταση στους ξένους τόπους δεν ήταν πάντα ειρηνική. Πολλές φορές οι άποικοι είχαν να αντιμετωπίσουν και ντόπιους λαούς. Αυτό όμως ήταν η αρχή.

Σύμφωνα με τα Δ.Ε.Π.Π.Σ. του 2003, η εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να διαμορφώνει συνθήκες που προάγουν τις αξίες της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ειρήνης και της ελευθερίας (Δ.Ε.Π.Π.Σ. 2003: 2). Στο

υπό έρευνα εγχειρίδιο εντοπίζονται αναφορές που άμεσα ωθούν τους μαθητές να υιοθετήσουν αυτές τις αξίες. Η αξία της Δημοκρατίας καταγράφεται σε 10 αναφορές με ποσοστό 6%. Με την παρουσίαση της Δημοκρατίας του Κλεισθένη προβάλλονται θετικά τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού πολιτεύματος: «*Στη συνέλευση αυτή έπαιρναν μέρος όλοι οι Αθηναίοι πολίτες. Εκεί ψήφιζαν τους νόμους, συζητούσαν και αποφάσιζαν για τα μεγάλα θέματα της Αθήνας*» (Δ70: 41). Πολύ σημαντικό σε ένα τέτοιο πολίτευμα είναι το ότι: «*Όλοι μπορούσαν να πάρουν τον λόγο και να πουν τη γνώμη τους*» (Δ71: 43). Στη Δημοκρατία οι περισσότεροι είναι αυτοί που αποφασίζουν: «*Όλοι οι βιοωτάρχες ενωμένοι σχημάτιζαν συμβούλιο και έπαιρναν τις αποφάσεις με πλειοψηφία*» (Δ137: 89). Ο λαός είναι αυτός που αποφασίζει: «*Την πιο μεγάλη δύναμη στην πόλη την είχε η εκκλησία του δήμου*» (Δ103: 66), αλλά και οι πολίτες μπορούν να αποκτήσουν αξιώματα, όπως σημειώνεται κατά τον χωρισμό των τάξεων από τον Σόλωνα: «*Μ' αυτόν τον τρόπο απέκτησαν δικαιώματα περισσότεροι πολίτες, αφού δεν έπαιρναν πια αξιώματα μόνο οι ευγενείς*» (Δ68: 40). Η εκλογική διαδικασία, ως κορυφαίο χαρακτηριστικό του δημοκρατικού πολιτεύματος, σημειώνεται ως θετική πολιτική συμπεριφορά από τη μια μεριά για την επιλογή των αρχόντων στα χρόνια του Περικλή: «*Μεγάλη εξουσία είχαν και οι δέκα στρατηγοί που εκλέγονται*» (Δ104: 66), αλλά και για τον διωγμό των «επικίνδυνων» για την πόλη, όπως καταγράφεται στο παράθεμα για τον οστρακισμό (Δ72: 43). Αντίθετα, αρνητική πολιτική συμπεριφορά αποτελεί η τυραννία. Ο Πεισίστρατος αν και κατάφερε να γίνει αρχηγός των φτωχών και αρχηγός του κράτους: «*Ήταν όμως τύραννος, κυβερνούσε δηλαδή χωρίς να δίνει λόγο σε κανέναν*» (Δ69: 41), αποτελεί για τους μαθητές ένα πρότυπο προς αποφυγή (Δ44: 23). Συμπερασματικά, η Δημοκρατία στο υπό μελέτη εγχειρίδιο παρουσιάζεται ως το καλύτερο πολίτευμα: «*Όταν ο λαός έχει την εξουσία στα χέρια του, τότε το πολίτευμα έχει το πιο ωραίο όνομα, λέγεται δημοκρατία*» (Δ43: 22).

Με 10 αναφορές και ποσοστό 6%, όπως και για την αξία της Δημοκρατίας, εντοπίζεται η αξία της ομοψυχίας των Ελλήνων. Οι Έλληνες ενωμένοι αντιμετωπίζουν τους κατακτητές: «*Αγωνίστηκαν ενωμένοι και κατάφεραν να σώσουν την πατρίδα τους*» (Δ91: 57) στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, αλλά και γενικότερα σε όλους τους περσικούς πολέμους (Δ94: 60). Η συμφιλίωση των πόλεων για την αντιμετώπιση των Περσών ήταν κοινή απόφαση όλων των Ελλήνων: «*Οι Έλληνες έκαναν σύσκεψη στον Ισθμό της Κορίνθου και αποφάσισαν να αντιμετωπίσουν τους Πέρσες ενωμένοι*» (Δ85: 53). Στο εγχειρίδιο παρουσιάζεται ως αρνητική συμπεριφορά η συμμαχία ελληνικών πόλεων εναντίον της Σπάρτης η οποία εξυπηρετούσε τους Πέρσες: «*Θεωρούσαν κέρδος να είναι οι Έλληνες χωρισμένοι και να πολεμούν μεταξύ τους*» (Δ131: 85). Ως αρνητική συμπεριφορά και παράδειγμα προς αποφυγή παρουσιάζεται επίσης η έλλειψη ομοψυχίας στους Έλληνες, μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο: «*Μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο οι Πέρσες άρχισαν να ανακατεύονται στα πράγματα της Ελλάδας*» (Δ136: 89). Η έλλειψη ενότητας ανάμεσα στους Έλληνες, όπως αναφέρεται στο εγχειρίδιο κατά την εξιστόρηση της μάχης στα Λεύκτρα, έφερε αρνητικά αποτελέσματα σε όλες τις πόλεις κράτη: «*Μετά τη μάχη αυτή καμία πόλη στη νότια Ελλάδα δεν ήταν πλέον ισχυρή. Όλες είχαν χάσει πολλές δυνάμεις πολεμώντας η μία εναντίον της άλλης*» (Δ142: 93). Έλλειψη ενότητας είχαν οι Έλληνες και κατά την περίοδο της εισβολής των Ρωμαίων: «*Την εποχή αυτή οι Έλληνες είναι διασπασμένοι και οι συνεχείς πόλεμοι τους έχουν οδηγήσει σε παρακμή*» (Δ166: 124). Το γεγονός αυτό αποτελεί σημαντικότερη αδυναμία των Ελλήνων και γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους Ρωμαίους: «*Από την άλλη πλευρά οι*

Ρωμαίοι έκαναν κάθε προσπάθεια να είναι ο ελληνικός κόσμος διαιρεμένος» (Δ167: 124). Η απουσία αλληλεγγύης, ενότητας και ομοψυχίας ανάμεσα στους κατοίκους του ελλαδικού χώρου παρουσιάζει μία διαχρονικότητα. Σε ένα παράθεμα από τον Πλούταρχο, που καταγράφεται στο εγχειρίδιο, ο Θησέας προσπαθεί να ενώσει τους κατοίκους της Αττικής της οποίας οι κάτοικοι ήταν σκορπισμένοι και μάλωναν μεταξύ τους και δεν ενδιαφέρονταν για το κοινό καλό: « Έτσι ίδρυσε την πόλη της Αθήνας και όρισε και μια κοινή γιορτή για όλους, τα Παναθήναια» (Δ66: 39).

Η αξία της ελευθερίας αναδεικνύεται στο υπό έρευνα εγχειρίδιο με 7 αναφορές και ποσοστό 4%. Η ελευθερία παρουσιάζεται ως πολυπόθητο αγαθό τόσο για το κάθε άτομο ξεχωριστά, όσο και για τις πόλεις κράτη. Στην αρχαία Αθήνα οι συγκρούσεις μεταξύ των πολιτών σταμάτησαν και η ηρεμία ήρθε, όταν ο Σόλωνας: «Απαγόρευσε να γίνεται κάποιος δούλος, επειδή δεν είχε να πληρώσει τα χρήματα που είχε δανειστεί» (Δ67: 40). Εκτός από την ατομική ελευθερία αναδεικνύεται ως αξία και η ελευθερία του συνόλου των πολιτών μίας πόλης, όταν καταγράφονται τα αίτια και τα αποτελέσματα της έλλειψής της: «Οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας δεν είχαν κάνει το δικό τους κράτος. Διαιρεμένες όπως ήταν έχασαν την ελευθερία τους και προπάντων, δεν μπορούσαν να εμπορευτούν ελεύθερα με άλλες πόλεις του Εύξεινου Πόντου» (Δ74: 46). Η ελευθερία αποτελεί συχνά ένα αγαθό που διεκδικείται και κερδίζεται με αγώνα: «Πάντα υπήρχε ο φόβος μήπως επαναστατήσουν οι είλωτες» (Δ58:32), που για χάρη της, πολλές φορές, θυσιάζονται ζωές νέων ανθρώπων: «Δε θα βάλω τη ζωή μου πάνω από την ελευθερία» (Δ96: 60), όπως ορκίζονταν οι Έλληνες στον Ισθμό της Κορίνθου, όταν αποφάσισαν να δεθούν πιο στενά μεταξύ τους. Οι μαθητές της Δ΄ Δημοτικού, μελετώντας το εγχειρίδιο, ανακαλύπτουν την αναγκαιότητα της διεκδίκησης της ελευθερίας της πατρίδας και καλούνται έμμεσα να πράξουν αναλόγως, όταν και αν χρειαστεί: «Η κατάσταση για τους Έλληνες γινόταν όλο και πιο άσχημη. Αποφάσισαν τότε να εξεγερθούν και να διώξουν τους Πέρσες» (Δ77: 47). Αξιοσημείωτο θεωρείται το γεγονός ότι εκτός από την εξέγερση ως τρόπο διεκδίκησης της ελευθερίας, παρουσιάζονται και κάποιοι πιο διπλωματικοί τρόποι όπως η σύναψη συμμαχίας: «Η Συμμαχία έβαλε ως στόχο της να προστατεύσει την ελευθερία των πόλεων που ανήκαν σ' αυτήν» (Δ98: 64) και η υπογραφή ειρήνης: «Οι Πέρσες υπέγραψαν ειρήνη με την οποία οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας εξασφάλισαν την ελευθερία τους» (Δ99: 64).

Με τον ίδιο αριθμό αναφορών 7 της αξίας της ελευθερίας και ποσοστό 4%, αναδεικνύεται και η αξία της ειρήνης. Η ειρήνη παρουσιάζεται ως ένα απαραίτητο αγαθό για την ήρεμη ζωή ανάμεσα στα μέλη μίας κοινωνίας: «Λαός και εξουσία πρέπει να είναι ενωμένοι, όπως τα μέλη του σώματος με την κοιλιά, για να υπάρχει προκοπή και ευτυχία» (Δ164: 119), όπως καταγράφεται σ' ένα παράθεμα προερχόμενο από τον Πλούταρχο. Το ίδιο μήνυμα λαμβάνει ο μαθητής καθώς διαβάσει για τη διάρθρωση του ρωμαϊκού κράτους: «Όταν σταμάτησαν να υπάρχουν διαφορές ανάμεσα σ' αυτές τις τάξεις, το κράτος της Ρώμης ηρέμησε και άρχισε γρήγορα να αναπτύσσεται» (Δ163: 119). Η ειρήνη, όπως και η ελευθερία είναι αγαθά που οι πολίτες οφείλουν να διεκδικούν: «Αγωνίστηκαν λοιπόν και πέτυχαν να γίνει ειρήνη» (Δ127: 81). Αξιοσημείωτο θεωρούμε το γεγονός ότι στο εγχειρίδιο ο πόλεμος παρουσιάζεται ως η τελευταία λύση για την επίτευξη της ειρήνης. Καταγράφονται και ωθούνται άλλοι περισσότερο διπλωματικοί τρόποι για την εξασφάλιση της ειρήνης, όπως και για την εξασφάλιση της ελευθερίας. Η προκοπή και η ανάπτυξη μίας κοινωνίας μπορεί να έρθει μόνο όταν κυριαρχεί η ειρήνη: «Μετά τον Τρωικό πόλεμο συνεχίστηκαν οι μετακινήσεις πληθυσμών και οι εισβολές στην Ελλάδα, η οποία δεν

έμεινε ήσυχη και δεν μπόρεσε να προκόψει» (Δ4: 8). Ο πόλεμος κατακρίνεται και από το Περικλή όταν, όπως σημειώνεται σ' ένα παράθεμα του Πλούταρχου, ο Περικλής, δίνοντας ένα αντιπολεμικό μήνυμα, αναφέρει: «Απορώ γιατί επαινείτε και θυμάστε τα έργα μου, για τα οποία με βοήθησε η τύχη, και δεν αναφέρετε το καλύτερο και το σπουδαιότερο, πως κανένας Αθηναίος πολίτης δε φόρεσε μαύρα εξαιτίας μου» (Δ129: 82). Χειρότερος από τον πόλεμο με άλλους λαούς αναδεικνύεται ο εμφύλιος ο οποίος κατακρίνεται και παρουσιάζεται ως μη αποδεκτή λύση. Κατά την περιγραφή του Πελοποννησιακού πολέμου σημειώνεται: «Ο πόλεμος θα γινόταν ανάμεσα σε Έλληνες και ήταν πολύ κακό αυτό» (Δ125: 79). Σε παράθεμα προερχόμενο από τον Ξενοφώντα, δίνεται άμεσα το μήνυμα κατά του πολέμου σύντομα και περιεκτικά: «Πάντοτε γίνονται πόλεμοι και τελειώνουν. Οι άνθρωποι όμως επιθυμούμε την ειρήνη. Την ειρήνη πρέπει να την υπογράψουμε, προτού μας χτυπήσουν μεγάλες συμφορές. Ο πόλεμος φέρνει μόνο καταστροφές. Γι αυτό δεν πρέπει να μοιάσουμε στους πρωταθλητές που περιμένουν να νικηθούν, για να φύγουν από το στίβο. Πρέπει λοιπόν να γίνουμε φίλοι, όσο ακόμη είμαστε δυνατοί και ευτυχισμένοι» (Δ125: 80).

Το εμπόριο, ως αξία με οικονομικές και πολιτισμικές διαστάσεις, εντοπίζεται και αυτό σε 7 αναφορές και με ποσοστό 4%. Η ανάπτυξη των Ελλήνων στα αρχαία χρόνια οφείλει πολλά στο εμπόριο: «Οι Έλληνες άρχισαν τα θαλασσινά ταξίδια πουλώντας και αγοράζοντας προϊόντα» (Δ34: 15). Η Ήπειρος άρχισε να παίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή της Ελλάδας, όταν τη διοικούσε ο Πύρρος, διότι: «Για να μην ασχολούνται οι κάτοικοι μόνο με την κτηνοτροφία, έστρεψε το ενδιαφέρον τους στη γεωργία και το εμπόριο» (Δ155: 110). Αντίθετα, οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας δεν μπορούσαν να αναπτυχθούν μέσα στα όρια του περσικού κράτους, εφόσον δεν ήταν δυνατό να ασχοληθούν με το εμπόριο: «Οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας δεν είχαν κάνει δικό τους κράτος. Διαιρεμένες όπως ήταν έχασαν την ελευθερία τους και, προπάντων, δεν μπορούσαν να εμπορευτούν ελεύθερα με άλλες πόλεις του Εύξεινου Πόντου» (Δ76: 46). Κάποιοι μέτοικοι στην αρχαία Αθήνα έγιναν πολύ πλούσιοι και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην οικονομική, πνευματική και καλλιτεχνική ακμή της Αθήνας, επειδή: «Κρατούσαν επίσης την πρώτη θέση στο εμπόριο, εισαγωγικό και εξαγωγικό» (Δ107: 68). Κατά τον πελοποννησιακό πόλεμο: «Αφορμή του πολέμου υπήρξε η προσπάθεια της Αθήνας να αναπτύξει το εμπόριό της στο Ιόνιο πέλαγος» (Δ122: 78), καθώς η μεγάλη δύναμή της έγινε αιτία να ανησυχήσουν η Σπάρτη και η Κόρινθος. Οι εμπορικές σχέσεις ενώνουν τους ανθρώπους. Οι Μακεδόνες έζησαν πολλά χρόνια χωρίς να έχουν επαφές με τους άλλους Έλληνες: «Από τα χρόνια όμως των περσικών πολέμων άρχισαν να έχουν επαφές με τους κατοίκους της νότιας Ελλάδας και να δημιουργούν εμπορικές σχέσεις» (Δ144: 95). Η ανάπτυξη με τη βοήθεια του εμπορίου δεν αφορά μόνο τον ελλαδικό χώρο. Το ίδιο συνέβη και στην Ρώμη: «Η πόλη αναπτύχθηκε γρήγορα χάρη στις εύφορες πεδιάδες γύρω και το εμπόριο» (Δ162: 118).

Στην τελευταία θέση στον πίνακα κατάταξης των αξιών του υπό έρευνα εγχειρίδιου καταγράφεται η αξία της άθλησης με μόλις 6 αναφορές και ποσοστό 3%. Μέσα από την άθληση προβάλλεται το ολυμπιακό πνεύμα ως υψηλό ιδανικό και η νίκη σε Ολυμπιακούς Αγώνες η οποία αμειβεται με δόξα και όχι με υλικά αγαθά: «Οι νικητές των αγώνων στεφανώνονταν με κλαδί ελιάς και κέρδιζαν την αγάπη και την εκτίμηση» (Δ45: 24). Το όμορφο, υγιές, γυμνασμένο σώμα και η επιτυχία κερδίζονται με προσπάθεια και κόπο στα γήπεδα και στα γυμναστήρια, όπως εικονίζεται σε σελίδα του εγχειρίδιου (Δ46: 24) και όπως αναφέρεται σε κείμενά του: «Τις ελεύθερες ώρες τους τις περνούσαν στα γυμναστήρια ή στην αγορά» (Δ108: 69). Η νίκη σε

Ολυμπιακούς Αγώνες αποτελούσε ένα πολυπόθητο γεγονός: «Από τους δοξασμένους αγώνες της Νεμέας ήρθε ο Αλκιμίδης από την Αίγινα, ο νεαρός αθλητής που ήθελε όσο τίποτε άλλο αυτή τη νίκη που χαρίζει εκεί ο Δίας και αναδείχθηκε σπουδαίος παλαιστής» (Δ57: 31). Η νίκη ήταν τόσο επιθυμητή διότι ο νικητής απολάμβανε ισόβια την εκτίμηση τόσο των απλών συμπολιτών του, όσο και των αρχόντων: «Ο βασιλιάς βάδιζε κατά του εχθρού έχοντας πλάι του έναν πολεμιστή που είχε κερδίσει στεφάνι σε Πανελλήνιους Αγώνες» (Δ59: 33). Η άθληση δεν αφορούσε μόνο τους άντρες. Τα οφέλη της άσκησης του σώματος παρουσιάζονται σημαντικά και για τις γυναίκες. Στην αρχαία Σπάρτη, όπως καταγράφεται στο εγχειρίδιο, αθλούνταν και τα κορίτσια: «Με αυτό τον τρόπο θα έπλαθαν γερό σώμα και θα γίνονταν αργότερα άξιες μητέρες» (Δ61: 36).

Στη διάρκεια της αποδελτίωσης εντοπίστηκε ένας αριθμός δελτίων, τα οποία προβάλλουν μεν κάποιες αξίες, όχι όμως συστηματικά και επαναλαμβανόμενα. Ο μικρός αυτός αριθμός των δελτίων αυτών δεν μας επιτρέπει να δημιουργήσουμε ένα ξεχωριστό θέμα για την κάθε αξία. Για τον παραπάνω λόγο, δημιουργήσαμε μία ξεχωριστή κατηγορία με την ονομασία «Διάφορα» με σύνολο αναφορών 10 και ποσοστό 6%. Στην κατηγορία αυτή εντάχθηκαν αναφορές σχετικές με θέματα φιλοξενίας με μόνο 2 αναφορές, σεβασμού προς τους μεγαλύτερους με 2 αναφορές επίσης και φιλίας με τον ίδιο αριθμό αναφορών. Από μία αναφορά εντοπίζονται οι αξίες της δόξας, της φιλανθρωπίας, της επιστήμης και διασκέδασης με παιχνίδια.

Συμπεράσματα - Διαπιστώσεις

Η μεταβίβαση των όποιων μηνυμάτων στο χώρο του σχολείου δεν πραγματοποιείται μόνο από τα εγχειρίδια όσο και αν αυτά διατηρούν -όπως έχει αποδειχθεί προηγούμενα- σημαντικότατο ρόλο. Η μεταβίβαση αυτή είναι μία διαδικασία όπου εμπλέκονται η προσωπικότητα του εκπαιδευτικού και ο τρόπος με τον οποίο προγραμματίζει να πραγματοποιήσει τη διδασκαλία. Η δημοκρατική προσωπικότητα και η ευαισθησία του εκπαιδευτικού είναι αυτή που θα αποτρέψει τον ενδεχόμενο ηθικοδιδασκισμό κατά τη μαθησιακή διαδικασία. Ο εκπαιδευτικός, επίσης, είναι αυτός που θα εντοπίσει τα προβλήματα των εγχειριδίων και θα προσπαθήσει να κάνει τις διορθώσεις στο μέτρο που του επιτρέπεται. Στην συγκεκριμένη περίπτωση των υπό έρευνα εγχειριδίων, προτείνεται στον εκπαιδευτικό να εντάξει τα μαθήματα της ιστορίας σε διαθεματικά project με τέτοιο τρόπο ώστε να προωθεί την ισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών για όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από τις ατομικές και πολιτισμικές διαφορές. Μία πιο συγκεκριμένη πρόταση είναι η πραγματοποίηση project λογοτεχνίας μέσω του οποίου θα αναδεικνύονται οι αξίες της φιλοπατρίας, της ειρήνης, της ελευθερίας, κ. ά., στα πλαίσια της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Στην επιλογή των λογοτεχνικών κειμένων σημαντικό είναι να λαμβάνεται υπόψη το πολιτισμικό φορτίο όλων των μαθητών. Έτσι, προτείνεται στον εκπαιδευτικό να επιλέξει κείμενα που προβάλλουν τις παραπάνω αξίες και προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς.

Βιβλιογραφία

Αλτουσέρ, Λ. (1983). *Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους*. Θέσεις: Θεμέλιο.

- Ανθογαλίδου, Θ. (1989). Η σχολική ιδεολογία σήμερα: Ο ηγεμονικός λόγος των αναγνωστικών του Δημοτικού Σχολείου. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 46, 31- 40.
- Apple, M. (1993). *Εκπαίδευση και εξουσία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Αγλη, Ν. (1996), *Οι αξίες στα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου (1954 – 1994)*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Βρεττός, Ι., Καψάλης, Α. (1999). *Αναλυτικό Πρόγραμμα, σχεδιασμός – αξιολόγηση – αναμόρφωση*. ΑΘΗΝΑ.
- Βρεττός, Ι. Καψάλης, Α. (1999). *Αναλυτικό Πρόγραμμα, σχεδιασμός – αξιολόγηση – αναμόρφωση*. ΑΘΗΝΑ: Οδυσσέας.
- Γρόσδος, Στ. (2008). *Οπτικός γραμματισμός και πολυτροπικότητα. Ορόλοιστων εικόνων στη γλωσσική διδασκαλία στο βιβλίο γλώσσας της β' δημοτικού*. Μεταπτυχιακή διατριβή. Διαθέσιμη στο: <http://invenio.lib.auth.gr/record/>
- Choppin, A. (1993, 9 Μαΐου). *Manuelwscolaires. Etat et sosietes. XLXeetXXesiècle*. Paris: INRP.
- Στο Μαδεμλής, Η. (2008). Σχολικά εγχειρίδια: μια πολιτική διακύβευση. *Επιστημονικό Βήμα*, τ.9.
Διαθέσιμοστο:http://www.syllogosperiklis.gr/ep_bima/epistimoniko_bima_9/mademlis.pdf
- Δημάση, Μ. (2002). *Η διδασκαλία της Α' Ανάγνωσης και Γραφής. Η περίπτωση των Παρευξείνιων Χωρών. Α'. Το Βουλγαρικό, το Γεωργιανό, το Ρουμάνικο και το Τουρκικό Αλφαβητάρι*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Δημάση, Μ. (2004). *Παρευξείνιες Γλώσσες- Διδακτικά Εγχειρίδια: οι απόψεις φοιτητών-τριών του Τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών*. Δ.Π.Θ.
- Θεοδώρου, Ε. (1982). *Αξιολογία και Πολιτική*. Αθήνα: Ε.Φ.Ε.
- Κανταρτζή, Ε. (2002). *Ιστορική αναδρομή της εικονογράφησης των παιδικών και σχολικών βιβλίων*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Κατσουλάκος, Θ., Κατσάρου, Χ., Λένα, Μ., Καρυώτη, Ι. (2006). *Ιστορία Δ' Δημοτικού στα Αρχαία Χρόνια. Βιβλίο του Δασκάλου*. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Καψάλης, Α.- Βρεττός, Ι. (1991). *Αναλυτικά Προγράμματα*. Θεσσαλονίκη
- Καψάλης, Α., & Χαραλάμπους, Δ. (1995). *Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*. Αθήνα: Έκφραση.
- Kluckhohn, C., (1951). *Values and value- Orientatios in the Theory of action. An exploration in definition and classification* στο Parsons, T., and Shils, E., (Eds.), 1951, *Toward a general theory of action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Martian, I. (2010), *The role of Spiritual Values and Beliefs in the Historical Development of Peoples* στο International Journal of Philosophy of Culture and Axiology, Volume 7, Issue 1.
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (1996). *Κοινωνικοποίηση: η γένεση του υποκειμένου, κοινωνικής επιστήμης και κοινωνικής πολιτικής*. Αθήνα: GUTENBERG.
- Εωχέλλης Π. (1981). *Παιδαγωγική του σχολείου*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη
- Υ.ΠΑΙ.Θ - Π.Ι. Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) – *Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*, Γενικό μέρος. Διαθέσιμο στο: <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>
- Φραγκουδάκη, Α. (1978). *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου: Ιδεολογικός Πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Φραγκουδάκη, Α. & Δραγώνα, Θ. (1997). *“Τι είν’ η πατρίδα μας;” Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

- Fontana,D, (1995). *Ψυχολογία για εκπαιδευτικούς*. Μετάφραση Μαρίνα Λώμη. Εκδ. Σαββάλας.
- Gehlen,A., (1961). *Anthropologische Forschung. Zur Selbstbegegnung und Selbstentdeckung des Menschen, Reinbwk bei Hamburg*. Στο Χριστίνα Νόβα-Καλτσούνη 1996 *κοινωνικοποίηση: η γένεση του υποκειμένου*. Βιβλιοθήκη κοινωνικής επιστήμης και κοινωνικής πολιτικής. GUTENBERG
- Παπάς, Α. (χ.χ.). *Διδακτική γλώσσας και κειμένων*. Τόμος Β' Αθήνα
- Rudolph, W., *Die amerikanische "Cultural Anthropology" und Wertproblem*, Berlin 1959. Στο Χριστίνα Νόβα-Καλτσούνη 1996 *κοινωνικοποίηση: η γένεση του υποκειμένου*. Βιβλιοθήκη κοινωνικής επιστήμης και κοινωνικής πολιτικής. GUTENBERG
- Τριλιανός, Α. (2004). *Μεθοδολογία της σύγχρονης εκπαίδευσης*. Έκδοση 3^η Α' Τόμος: Αθήνα